

ICCS-undersøkelsen 2016

Metodenotat for den norske datainnsamlingen

VEGARD SVAGÅRD & LIHONG HUANG



NOVA

Velferdsforskningsinstituttet

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

ICCS-undersøkelsen 2016

Metodenotat for den norske datainnsamlingen

VEGARD SVAGÅRD
LIHONG HUANG

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring

NOVA Notat 5/2017

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) er et forskningsinstitutt ved Senter for velferds- og arbeidslivsforskning (SVA) på Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA
Høgskolen i Oslo og Akershus 2017

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-640-4
ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-641-1

ISSN 1890-6435 (trykt)
ISSN 1893-9511 (elektronisk)

Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
NOVA, HiOA
Stensberggata 26 · Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo
Telefon: 67 23 50 00
Nettadresse: www.hioa.no/nova

Forord

Dette notatet omhandler metodiske refleksjoner rundt den norske datainnsamlingen i International Civic and Citizenship Education Study (ICCS 2016), som ble gjennomført blant ungdomsskoleelever på 9. klassetrinn. I alt deltok 24 land i ICCS-undersøkelsen i 2016, men dette notatet omhandler i all hovedsak den norske datainnsamlingen.

Forberedelsen til studien samt selve datainnsamlingen ble i Norge gjennomført av Seksjon for ungdomsforskning ved NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA), i samarbeid med Institutt for grunnskole- og faglærerutdanning ved HiOA. Den norske prosjektgruppen har vært ledet av Lihong Huang, forsker I ved NOVA, med Vegard Svagård, rådgiver ved NOVA, som dataansvarlig (data manager).

Prosjektet har hatt en referansegruppe bestående av:

- Professor emeritus Jon Lauglo, Institutt for pedagogikk, Universitetet i Oslo.
- Forsker I Viggo Vestel, Seksjon for ungdomsforskning ved NOVA, HiOA.
- Førsteamanuensis Heidi Biseth, Institutt for kultur, religion og samfunnsfag, Høgskolen i Sørøst-Norge.
- Førsteamanuensis Janicke Heldal Stray, Det teologiske menighetsfakultet i Oslo.

Vi ønsker å takke referansegruppen for all hjelp med forarbeidet til studien. Referansegruppens bidrag har spesielt vært uvurderlig i forbindelse med forberedelse av spørreskjemaene.

Vi ønsker også å takke forskerteamene fra Sverige (Ellen Almgren, Skolverket og Cecilia Arensmeier, Örebro universitet) og Danmark (Jens Brun, Aarhus universitet) for et godt skandinavisk samarbeid gjennom hele studieperioden.

Videre har Lars Roar Frøyland ved NOVA, HiOA vært en viktig støtte-spiller både i forbindelse med feltstudien til ICCS, der han satt som dataansvarlig (data manager), og som leseansvarlig for dette notatet.

Vi takker også alle studentene som har hjulpet til i forbindelse med studien. For det første ønsker vi å takke Ahmed al Kofi, Andreas Stranden Hoel, Aryan Aghdami, Caroline Stranger, Helene Rognstad, Ida Børrud Huseby, Karoline Grande, Livia Serpa, Mirjam Doeland, Rigmor Nicole Berge og Sunnica Lovise Harboe for jobben de gjorde med å kode åpne spørsmål. Videre ønsker vi å takke Aina Jensen, Alexander Skinnes Sundeng, Aud Christina H. Bjerén, Eivind H. Jensen, Erlend Furnes, Henry Mortensen og Thomas Leikvoll, som samlet inn data til den kvalitative delen av studien.

Helt til slutt ønsker vi å takke alle skolene, lærerne og ungdommene som tok seg tiden, i en travel skolehverdag, til å delta i studien.

De mangler eller ufullstendigheter som eventuelt måtte forekomme i dette notatet er utelukkende forfatterens eget ansvar.

Den norske ICCS-studien og denne rapporten er finansiert av Utdanningsdirektoratet.

NOVA/HiOA, Oslo, 6. november 2017

Innhold

ICCS-undersøkelsen 2016: Metodenotat for den norske datainnsamlingen	7
Del I: Bakgrunn for undersøkelsen	9
Del II: Forberedelser og datainnsamling	12
Målgruppe.....	12
Rekruttering av skoler.....	12
Spesifikke utvalg av elever og lærere.....	14
Skolekoordinatorer	16
Oversettelse, tilpassing og oppsett.....	17
Trykking og utsending	18
Datainnsamling.....	20
Nasjonal observatør	21
Koding av åpne spørsmål.....	24
Deltakelse og datasett	25
Utvalgsvekter.....	26
Del III: Tilleggsinnsamling av kvalitative data	27
Del IV: Nasjonale spørsmål og modifiseringer	31
Nasjonale spørsmål i ICCS 2016	31
Nordisk samarbeid:.....	41
Referanseliste	43
Vedlegg: Intervjuguide	45

ICCS-undersøkelsen 2016: Metodenotat for den norske datainnsamlingen

I 2016 deltok Norge i International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) som har som hovedmål å kartlegge hvordan unge mennesker er forberedt på å ta opp rollen som demokratisk bevisste og engasjerte medborgere i samfunnet. ICCS 2016 var en omfattende undersøkelse som både samlet inn data fra elever, lærere og skoleledere. Kjernen av undersøkelsen var imidlertid skoleprøven (heretter kalt den kognitive testen) som spesifikk prøvde å kartlegge elevenes forståelse av og kunnskap om demokrati og medborgerskap. ICCS 2016-undersøkelsen ble gjennomført i 24 land/regioner med The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) som overordnet koordinator. Som koordinator er det IEAs konsortium som har stått for hoveddesignet og prosedyrene som ble brukt i ICCS 2016, og dermed er det IEA sin egen rapport som gir det beste bildet av metoden fra et internasjonalt perspektiv (Schulz, Ainely, Fraillon, Losito & Agrusti, 2016; Technical Report, kommende). Til tross for dette er det nok nasjonale tilpasninger i ICCS 2016-undersøkelsen til å begrunne behovet for et eget norsk metodenotat. Hovedhensikten med dette notatet er å bevare og overføre erfaringer fra den norske datainnsamlingen til senere studier og nasjonale koordinatorene, samt fungere som et bakgrunnsdokument til analysearbeidet med dataene fra 2016-undersøkelsen.

For resultater fra studien se ICCS kortrapporten (Huang, Ødegård, Hegna, Svagård, Helland & Seland, 2017).

Dette notatet er delt inn i fire deler. Den første delen omhandler bakgrunnen, det teoretiske rammeverket og hovedforskningsspørsmålene for ICCS 2016-undersøkelsen. Del to omhandler den norske datainnsamlingen, del tre omhandler et kvalitativt tilleggssprosjekt og del fire tar for seg de norske tilleggsspørsmålene og det nordiske samarbeidet i forbindelse med undersøkelsen.

Del I: Bakgrunn for undersøkelsen

ICCS-undersøkelsen undersøker elevenes kunnskap om, forståelse av og engasjement i demokratiske og samfunnspolitiske spørsmål. ICCS 2016 regnes som den fjerde internasjonale undersøkelsen om demokratisk beredskap og medborgerskap i regi av IEA (Schulz, Ainely, Fraillon, Losito & Agrusti 2016; se også Kapittel 10 i Mikkelsen, Fjeldstad og Lauglo 2011). Første gang IEA studerte dette temaet var i 1971, som en del av en studie i ni land. Undersøkelsen var forløperen for IEAs Civic Education Study (CIVED) i 1999, som ble gjennomført i 28 land. Den første ICCS-undersøkelsen i 2009 hadde 38 deltakerland og ICCS 2016-undersøkelsen hadde 24 deltakerland. Tabell 1 viser deltakerland i ICCS 2016 og ICCS 2009, hvor de 21 landene som deltok i begge undersøkelsene er markert med fet tekst.

Tabell 1 Deltakerland i ICCS-undersøkelsen i 2016 og 2009 fordelt på verdensdel.

Region	24 deltakerland – 2016	38 deltakerland – 2009
Norden	Danmark, Finland, Norge, Sverige	Danmark, Finland, Norge, Sverige
Europa	Belgia (Flandern), Bulgaria, Estland, Italia, Kroatia, Latvia, Litauen, Malta, Nederland, Slovenia, Tyskland (Nordrhein-Westfalen)	Belgia (Flandern), Bulgaria, England, Estland, Hellas, Irland, Italia, Kypros, Latvia, Liechtenstein, Litauen, Luxembourg, Malta, Nederland, Polen, Slovakia, Slovenia, Sveits, Tsjekia, Østerrike
Sør-Amerika	Chile, Colombia, Den dominikanske republikk, Mexico, Peru	Chile, Colombia, Den dominikanske republikk, Guatemala, Mexico, Paraguay
Asia og Oseania	Hong Kong, Russland, Sør-Korea, Taiwan	Hong Kong, Indonesia, New Zealand, Russland, Sør-Korea, Taiwan, Thailand

ICCS 2016-undersøkelsen koordineres av et konsortium med tre partnerinstitusjoner: The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), Council for Educational Research (ACER) og Laboratorio di Pedagogia Sperimentale (LPS). IEAs dataprosesseringssenter (DPC) i Hamburg koordinerte den internasjonale datainnsamlingen til ICCS 2016-undersøkelsen. DPC var også ansvarlig for sampling/vektlegging, datainnsamling, feltarbeidsprosedyrer og datahåndtering. IEAs sekretariat i Amsterdam hadde ansvar for kvalitetssikring av oversettelser og overvåking av kvaliteten på datainnsamlingen. ACER i Melbourne er en av de to forskningspartnerne i ICCS 2016-undersøkelsen. ACER hadde ansvar for utviklingen av de

teoretiske rammene og spørreskjemaer brukt for datainnhenting fra elever, samt dataanalyse og rapportering. LPS i Roma hadde ansvar for å utvikle spørreskjemaet til lærere og skoleledere, samt den europeiske modulen i ICCS 2016-undersøkelsen til bruk på elevnivå.

Spesifikt undersøker ICCS 2016-undersøkelsen elevers forståelse av, kunnskap om og engasjement i demokrati og samfunn innenfor fire emneområder: Samfunn og samfunnssystemer; demokratiske prinsipper; samfunnsengasjement og politisk deltakelse; og medborgeridentitet. Videre kan hver av disse deles opp i to kognitive domener: 1) faktakunnskap (knowing) og 2) forståelse, tenkning, analyse og anvendelse (reasoning and applying) og to affektive og atferdsmessige domener: 1) holdninger og 2) engasjement (se Tabell 2).

Tabell 2 Oversikt over teoretisk rammeverk i ICCS 2016 og begreper for studier av forståelse av, kunnskap om og engasjement i demokrati og samfunn

Kognitive domener (kunnskapstesten)		Emneområder	Underområder
KUNNSKAP Faktakunnskap (definere, beskrive, illustrere med eksempler)	FORSTÅELSE Tenkning, analyse og anvendelse (tolke informasjon, relatere, legitimere, integrere)	Samfunn og samfunnssystemer	1) Borgere 2) Statlige institusjoner 3) Sivile institusjoner/ ikke-statlige
		Demokratiske prinsipper	1) Likhhet 2) Frihet 3) Samhold 4) Rettssikkerhet
		Samfunnsengasjement og politisk deltakelse	1) Beslutningstaking 2) Påvirkning 3) Samfunnsdeltakelse
		Medborgeridentitet	1) Samfunnsmessig selvbilde 2) Samfunnsmessig tilhørighet
Affektive og atferdsmessige demokratiske og medborgerskapsrelaterte domener (elevsurvey)		Emneområder	
Holdninger		Samfunn og samfunnssystemer Demokratiske prinsipper Samfunnsengasjement og politisk deltakelse Medborgeridentitet	
Engasjement		Tilbøyelighet til samfunnsengasjement Handlingsberedskap/atferdsintensjoner Forventninger til deltakelse som voksen Samfunnsengasjement som elever (elevdemokrati)	

Note: En helhetlig oversikt av tabellen finnes i et notat som beskriver de teoretiske rammene for ICCS-undersøkelsen 2016 her: <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Prosjekter/Ungdom/International-Civic-and-Citizenship-Education-Study-2016-ICCS>

Strukturen i ICCS 2016 bygger på dataene som ble samlet inn i ICCS 2009, med mål om å følge endringer i elevenes kunnskap om og kompetanse i demokrati og medborgerskap, samt samfunnsengasjement, over tid. Samtidig hadde ICCS 2016 ambisjoner om å inkludere utviklingstrekk og nye utfordringer i samfunnet, for å hjelpe deltakerlandene med å forstå forhold som påvirker elevenes kunnskapsnivå, oppfatninger, holdninger og villighet til å handle for å bedre samfunnet.

Noen av de sentrale forskningsspørsmålene i ICCS 2016 har likhetstrekk med spørsmålene fra ICCS 2009. På det internasjonale nivået har 2016-undersøkelsen fem hovedforskningsspørsmål:

1. Hvordan blir utdanning i samfunnskunnskap og medborgerskap gjennomført i forskjellige land?
2. I hvilken grad har elever forskjellig kunnskap og kompetanse, både innad i et og samme land, men også på tvers av landene som deltar i undersøkelsen?
3. I hvilken grad er elever engasjert på ulike samfunnsarenaer, og hvilke faktorer er forbundet med dette engasjementet, i forskjellige land?
4. Hvilke faktorer påvirker elevers oppfatninger, holdninger og interesse i samfunnsspørsmål?
5. Hva er skolens rolle i denne sammenhengen?

Del II: Forberedelser og datainnsamling

Målgruppe

For de fleste deltakerlandene i ICCS 2016 var målgruppen for undersøkelsen tydelig definert ut ifra retningslinjene til IEA. I Norge var dette imidlertid mer komplisert. Norge deltok i CIVED i 1999 med elever på 8.trinn og ICCS i 2009 med elever på 8. trinn og 9. trinn (se Mikkelsen, Fjeldstad og Lauglo 2011). IEA har i utgangspunktet definert målgruppen for ICCS 2016 som elever på 8. trinn (ca. 14 år), forutsatt at gjennomsnittsalderen for elevene på trinnet var 13,7 år eller mer på det tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført (fra februar til april i 2009 og 2016) (Schulz, Ainley, Fraillon, Losito & Agrusti 2016; International, 2017). I Norge ble det imidlertid bestemt, etter ønsker fra Utdanningsdirektoratet (Udir), at elever på 9. trinn skulle delta i ICCS 2016-undersøkelsen. Selv om de norske elevene på 8. trinn i ICCS 2009 hadde gjennomsnittsalder på 13,7 år, ble dette problematisk da snittet er ett år yngre enn elevene på 8. trinn i de fleste deltakerlandene i undersøkelsen. Spesielt gjorde dette sammenligning med de andre nordiske landene vanskelig. I ICCS 2009 hadde disse landene følgende gjennomsnittsalder: Danmark, gjennomsnitt = 14,9 år; Finland gjennomsnitt = 14,7 år; Sverige gjennomsnitt = 14,8 år (se Tabell 3.10 i Schulz, Ainley, Fraillon, Kerr & Losito 2010; eller Tabell 4.2 i Mikkelsen, Fjeldstad og Lauglo 2011).

Rekruttering av skoler

Utvalgsmetoden benyttet i ICCS 2016 er såkalt stratifisert utvelgelse. Dette vil si at skolene ble plassert i forskjellige strata på grunnlag av visse kjennetegn og at videre utvelgelse ble gjort innad i hvert strata. Hensikten med denne typen utvelgelse er å sikre et mest mulig representativt utvalg. Det var IEA som sto for denne delen av utvelgelsesprosessen og mer informasjon kan bli funnet i den tekniske rapporten (Technical Report, kommende). Utvalget er imidlertid ikke representativt for elever med alvorlige fysiske eller psykiske handikap eller nyankomne innvandrere, da disse gruppene ble ekskludert fra deltakelse i undersøkelsen. Selve utvelgelsen av hvilke skoler som skulle delta ble avgjort av IEA. Dette foregikk ved at Utdanningsdirektoratet (Udir) leverte en fullstendig over alle ungdomskolene i Norge til NOVA. Fra denne listen

ekskluderte NOVA skoler som ikke var aktuelle for deltakelse i undersøkelsen, før listen ble avlevert DPC (IEA sitt dataprosesseringssenter). Skoler som utelukkende hadde spesialundervisning skulle ikke være på listen. Imidlertid viste det seg at minst én slik skole ved en feiltagelse havnet på listen. Fra listen av aktuelle skoler ble 150 skoler trukket ut til å være det originale utvalget. Videre ble alle disse skolene supplert med én eller to erstatningsskoler, som skulle benyttes hvis de originale skolene ikke kunne eller ikke ville delta. Erstatningsskolene var trukket slik at de skulle være mest mulig like den originale skolen de skulle kunne erstatte.

Da ICCS ble gjennomført i 2009 var det frivillig for skolene om de ønsket å delta, og det var den enkelte skoleleder som tok beslutningen. I 2016 bestemte Udir at det var obligatorisk for offentlige skoler å delta, gjennom at §2-4 i Forskrift til opplæringsloven om deltakelse i prøver, utvalgsprøver og andre undersøkelser ble tolket til også å gjelde for deltakelse i internasjonale skoleundersøkelser.

Forskriften lyder «Elevar skal delta i prøver, utvalsprøver og andre undersøkingar fastsett av departementet. Skoleigar skal sørge for at dette blir gjennomført» (§ 2-4 Forskrift til Opplæringslova, 1998). Denne paragrafen tolkes nå som at det å besvare kunnskapstesten og spørreskjema i ICCS ikke er frivillig for elevene, og at skolen skal legge til rette for deltakelse i undersøkelsen. Imidlertid betyr ikke denne refortolkningen at lærere og skoleledelsen er pålagt å delta.

Som en følge av den nye tolkningen av Forskrift til opplæringsloven gikk rekrutteringsprosessen på skolenivå mer ut på å informere skolene om at de var plukket ut, enn å rekruttere i vanlig forstand. Imidlertid gjaldt denne tolkningen kun offentlige skoler, så privatskoler måtte fremdeles rekrutteres gjennom e-poster og telefonsamtaler.

Det endelige utvalget besto av 148 skoler, hvorav 143 var originalskoler. To av de i alt 150 originalskolene utgikk uten at de ble erstattet. Begrunnelsen var at to av skolene i utvalget var feilaktig utvalgt. Den ene hadde stengt, mens den andre utelukkende hadde elever med sterkt nedsatt funksjonsnivå. Da disse skolene i utgangspunktet aldri skulle vært en del av utvalget ble de, i samsvar IEA sine prosedyrer, fjernet fra totalen. Videre var det fem skoler som ble erstattet ($148-143=5$). Én av disse var en privatskole som ikke ønsket å delta, mens fire erstattet offentlig skoler som hadde et sterkt ønske om å bli fritatt fra deltakelse. I utgangspunktet ga § 2-4 i Forskrift til opplæringsloven mulighet til

å pålegge deltakelse, men da prosjektet var avhengig av et godt samarbeid med skolene, ble det sett som lite hensiktsmessig. Årsakene disse fire skolene oppga for at de ønsket fritak var flytting, oppussing eller testtretthet (test fatigue).

Mer konkret foregikk rekrutteringen og informeringen av skolene i tre steg. For det første ble kommunene som skoleeiere kontaktet per e-post. E-posten informerte kommunene om undersøkelsen, og oppfordret dem til å ta kontakt hvis de hadde noen spørsmål. Det store flertallet av kommuner svarte ikke på e-posten. Av kommuner som svarte, var det noen som valgte å selv informere de aktuelle skolene, mens andre simpelthen ønsket lykke til. Like fullt er dette trolig et fornuftig steg, da det er kommunene som har driftsansvar for ungdomsskolen. I neste steg ble det sendt ut e-poster og postbrev til alle skolene. Der det var oppgitt, enten på Grunnskolens Informasjonssystem (GSI) eller skolens hjemmeside, gikk e-posten både til skolens felles e-post og rektor sin egen e-post. Brevet ble sendt til skolens postadresse. Et informasjonsskriv som informerte om at undersøkelsen var obligatorisk ble lagt ved e-posten og postbrevet. I steg tre ble de skolene som ikke hadde svart innen én uke oppringt. Det viste seg at det var nødvendig å ringe flertallet av skolene. Skolens reaksjon på at deltakelsen var obligatorisk var variert, og strakk seg fra svært positiv til svært negativ.

Spesifikke utvalg av elever og lærere

Som beskrevet over besto det norske utvalget av de 148 skolene som ble trukket ut gjennom den stratifiserte utvelgelsen fra IEA. Den videre utvelgelsen av elever ble gjennomført på klassenivå, såkalt klyngeutvelgelse. Det endelige elevutvalget kan dermed sies å være både stratifisert og klyngebasert. I henhold til det internasjonale designet i ICCS 2016 skulle én klasse per deltakende skole delta i undersøkelsen. Den norske datainnsamlingen avvok noe fra designet foreslått av IEA, ved at to klasser deltok per skole. Avvikene ble gjort i samråd med IEA.

Den endelige klasseutvelgelsen skjedde gjennom at skolekoordinatorene meldte inn alle skolens klasser til NOVA, som videre gjorde et tilfeldig utvalg. Klasser som kun besto av barn med psykiske eller fysiske handikap, samt klasser som kun besto av minoritetsspråklige barn som av språklige grunner ikke ville kunne gjennomføre undersøkelsen ble ekskludert i dette trinnet av trekkingen. Bakgrunnen for at Norge valgte å inkludere to klasser fra hver deltakende skole i undersøkelsen var et ønske om å sitte igjen med et stort nok

utvalg til at man også ville ha et representativt utvalg av elever med minoritetsbakgrunn. Originalt skulle denne doble utvelgelsen kun gjelde de større byene, men etter rådføring med IEA ble det besluttet at dette skulle gjelde alle skoler. På de skolene som kun hadde én klasse på 9. trinn, ble denne automatisk valgt. Etter trekkingen av klasser fikk skolekoordinatorene anledning til å ekskludere elever på individnivå. Elever kunne bli ekskludert hvis de ble vurdert til å være i en av de tre følgende gruppene:

- 1) Elever med fysisk funksjonshemning. Dette er elever med varig fysisk funksjonshemning på en slik måte at de ikke kunne delta i undersøkelsen.
- 2) Elever med psykisk funksjonshemning. Dette er elever som ifølge skoleleders, eller annet kvalifisert personells profesjonelle vurdering, hadde en psykisk funksjonshemning, eller som er vurdert som psykisk funksjonshemmede etter psykologisk testing. Dette omfattet elever som var emosjonelt, atferdsmessig eller kognitivt uskikket til å følge selv de generelle instruksene i testen.
- 3) Minoritetsspråklige elever. Dette var elever som ikke er i stand til å lese eller snakke testspråket, og som ikke ville være i stand til å takle språkbarrieren i testsituasjonen. Det vanlige er at en elev som har hatt mindre enn ett års undervisning i testspråket, fritas.

Det er verdt å merke at normale atferdsproblemer og lese- og skrivevansker (dysleksi) ikke var tilstrekkelig grunn for å bli ekskludert. Heller ikke var det tilstrekkelig at en elev hadde norsk som andrespråk. I alt ble 226 elever ekskludert fra utvalget. Av disse var 10 i gruppe 1, 87 i gruppe 2 og 129 i gruppe 3. Som nevnt over skjedde det også en tilsvarende eksklusjonsprosess på skole- og klassenivå. I sum ga eksklusjonene en estimert eksklusjonsrate på 5,5 prosent. Her skyldes 1,6 prosent eksklusjon på skolenivå, 0,8 prosent eksklusjon av spesialundervisningsklasser og 3,2 prosent eksklusjon av enkeltelever.

Lærerutvelgelsen i den norske datainnsamlingen ble også utvidet sammenlignet med IEA sitt originale design. I stedet for at bare en viss andel lærere på 9. trinn ble tatt ut, ble alle lærere i denne gruppen inkludert i utvalget. Kriteriet for å være en lærer på 9. trinn var at man underviste minst én ordinær skoletime på trinnet i uken. Lærerutvelgelsen var ikke avhengig av om læreren underviste elever som faktisk deltok i ICCS 2016. Dette gjelder både i det originale designet og det modifiserte norske designet. En konsekvens av at IEA

ikke åpnet for å koble elevenes besvarelser med de lærerne som faktisk underviser dem er at det ikke er mulig å trekke direkte slutninger mellom lærernes undervisningspraksis og elevenes svar. Det endelige utvalget gir imidlertid åpning for å se på sammenhengen mellom lærere ved en bestemt skole (f.eks. klimaet/kulturen blant lærerne) og elevene på denne skolen.

Utvelgelsen av skoleledere fulgte direkte av utvelgelsen av skoler. Når skolen var valgt ut ble skolelederen invitert via e-post til å svare på en undersøkelse. Hvis en skoleleder ikke svarte ble det sendt en påminnelse via e-post, og til slutt ble de kontaktet via telefon. Lærere og skoleledere var ikke pålagt å delta i ICCS 2016, og kunne dermed takke nei til invitasjonene. Enkelte skoler valgte imidlertid selv å oppfordre alle til å delta.

Skolekoordinatorer

På hver skole som deltok, ble det utnevnt en skolekoordinator. Det var skolens eget ansvar å finne en passende person til jobben. På skolene tok denne utvelgelsen tre former: 1) Rektor ba om frivillige og en meldte seg, 2) rektor påla en av skolens ansatte jobben som koordinator for datainnsamlingen eller 3) rektor tok selv jobben.

Skolekoordinatorene i ICCS 2016 hadde følgende oppgaver:

- 1) Sende informasjon til relevante personer på skolen om ICCS 2016, inkludert elever i 9. klasse og lærere.
- 2) Fylle ut et skjema om alle 9. klasser på skolen og antall elever i hver klasse.
- 3) Fylle ut et skjema med alle elevene i de klassene som ble plukket ut.
- 4) Fylle ut et skjema om lærerne på skolen.
- 5) Hjelp NOVA/høyskolen med å bestemme dato for undersøkelsen.
- 6) Arbeide sammen med skolens øvrige ansatte for å håndtere logistikken rundt testadministrasjon, for eksempel booke rom osv.
- 7) Kontrollere at alt materiell til undersøkelsen (spørreskjemaer og den kognitive testen) var komplett, og sørge for at det ble oppbevart på et sikkert sted.
- 8) Velge en testadministrator som utførte selve undersøkelsen.

- 9) Fylle ut sporingsskjemaer over hvem som hadde deltatt blant elever og lærere,
- 10) Sikre at alt materiell ble mottatt fra testadministrator (etter gjennomføring).
- 11) Returnere alt materiell til NOVA etter fullføring.
- 12) Rapportere erfaringer med gjennomføringen av undersøkelsen til NOVA.
- 13) Samarbeide med den nasjonale og internasjonale kvalitetskontrollobservatøren (se side 13 Nasjonal observatør).

Som denne listen viser, var jobben som skolekoordinator relativt omfattende. Dette gjelder spesielt når man sammenligner med andre skolebaserte undersøkelser, som Ungdata og Elevundersøkelsen¹. En erfaring fra den norske ICCS 2016-undersøkelsen er viktigheten av motiverte skolekoordinatorer for å få til en god gjennomføring. I all hovedsak fungerte ordningen med skolekoordinatorer godt. Det var imidlertid mange koordinatører som opplevde at systemet rundt datainnsamlingen var overdrevent byråkratisk og stivt. Videre opplevde flere skolekoordinatorer at mengden informasjon den enkelte ble bedt om å lese og sette seg inn i, var for stor.

Øversettelse, tilpassing og oppsett

I ICCS 2016 ble det brukt 12 forskjellige spørreskjemaer: ett spørreskjema til lærerne, ett spørreskjema til skoleledere, to spørreskjemaer til elevene (ett internasjonalt spørreskjema som gikk til elevene i alle de 24 deltakerlandene, og ett europeisk skjema som kun gikk til elevene i Europa) og åtte versjoner av den kognitive testen. I Norge ble alle disse skjemaene satt opp på både bokmål og nynorsk. I alt var det dermed 24 forskjellige skjemaer som ble satt opp i forkant av undersøkelsen.

I ICCS 2016 gikk alle spørreskjemaene igjennom 3 runder med godkjenning, både i feltundersøkelsen (FT) og hovedundersøkelsen (MS). Disse tre rundene tok respektivt for seg: 1) tilpassing til norsk kontekst, 2) oversettelse og 3) oppsett/utseende. Alle disse rundene ble kontrollert av IEA.

¹ Se <http://ungdata.no/> og <https://www.udir.no/tall-og-forskning/brukerundersokelser/elevundersokelsen/> for mer informasjon

Spørsmålene i ICCS 2016 er delt i to grupper: nye spørsmål og trendspørsmål. Som navnene indikerer var de nye spørsmålene stilt for første gang i ICCS 2016, mens trendspørsmål hadde blitt stilt i tidligere runder av ICCS. Hensikten med trendspørsmål er å kunne måle endringer over tid. Av denne årsaken var det et sterkt ønske fra IEA at trendspørsmål skulle forbli uendret fra ICCS 2009 til ICCS 2016. Imidlertid var det visse spørsmål der det var behov for å endre noe, enten på grunn av oversettelsesfeil i 2009 eller gammeldags språk (f.eks. fjernsyn til TV). De nye spørsmålene ble oversatt fra engelsk til norsk av et eksternt oversettelsesbyrå, for deretter å bli kvalitetssikret av NOVA. I ICCS 2016 ble det besluttet at alle elevskjemaer skulle være tilgjengelig på både bokmål og nynorsk. Oversettelsene ble gjort fra bokmål til nynorsk, og ble utført av en ekstern oversetter.

Både tilpassing og oversettelse handlet om å omdanne de internasjonale engelske spørsmålene til norske spørsmål. Tilpassing er en prosess som omhandler fortolkning av enkeltord som ikke kan oversettes direkte, eller utvelgelse av svarkategorier som var relevante i en norsk kontekst. Et eksempel på det førstnevnte er oversettelsen av «elected representative», som i mange land har et spesifikt navn (i Norge: stortingsrepresentant). Et eksempel på sistnevnte var hvilke religioner det er meningsfullt å basere spørsmål om religiøs tilhørighet på, samt i hvilken rekkefølge disse religionene skal presenteres i spørreskjemaene. Oversettelsen omhandlet oversettelse av den teksten som enklere kunne oversettes direkte fra engelsk til norsk.

Oppsettet av undersøkelsen var den mest konkrete og ukontroversielle delen av verifikasjonsprosessen, da denne handler om spørreskjemaets layout. Eksempler her er bruk av uthevning eller understrekning, samt hvilken side hvilket spørsmål kom på. I motsetning til elevdelen av undersøkelsen ble lærer- og skoleledelsesdelen av undersøkelsen gjennomført elektronisk. I utgangspunktet gjorde dette ikke noen forskjell når det kom til tilpassing og oversettelse, men utforming av oppsett ble gjennomført elektronisk.

Trykking og utsending

I ICCS 2016 ble elevdelen av undersøkelsen gjennomført med penn og papir. I Norge betydde dette at 23 200 spørreskjemaer måtte trykkes opp. Disse 23 200 spørreskjemaene var fordelt utover 20 forskjellige skjemaer (Det internasjonale spørreskjemaet, det europeiske spørreskjemaet, og 8 versjoner av kunnskapstesten. Alle på både nynorsk og bokmål). Videre ble hvert skjema

stilet direkte til den enkelte elev. Dette innebar at elevens id-kode og tilsvarende strekkode ble trykket på alle skjemaene. Disse ble trykket både på forsiden og siste siden av hvert skjema.

Utover elevens id-kode og tilsvarende strekkode ble også elevens navn og klasse trykket på skjemaene. Disse ble plassert i et stiplet felt øverst i høyre hjørne, slik at elevene kunne rive av dette under gjennomføringen (se Datainnsamling: Elever). Dette gjorde utdeling av skjemaene enklere, samtidig som det anonymiserte skjemaene under videre transport og håndtering. Dette systemet fungerte i hovedsak akseptabelt, selv om det var problemer med at enkelte elever rev av mer av forsiden enn det som var tiltenkt. Dette var ikke et problem for videre behandling av skjemaene, da både id-koden og strekkoden sto flere steder på hvert skjema. Imidlertid skapte det unødvendige bekymringer hos enkelte skolekoordinatorer. Ved senere anledninger burde det enten være enda enklere å fjerne informasjon om elevens navn og klasse, eller enda informeres tydeligere at strekkoden og id-nummeret på forsiden er gjentatt flere steder i skjemaet. Jobben med å trykke, pakke og sende skjemaene ble utført av Allkopi, som har en innkjøpsavtale med HiOA. Til sammen tok denne jobben tre uker, men dette tempoet krevde noe overtid fra Allkopi sin side.

Som nevnt under Oversettelse/tilpassing, fikk alle landene som deltok i ICCS en plan for gjennomføringen. Når det kom til trykking og frakt var denne planen imidlertid særdeles urealistisk. I den originale planen skulle endelig oppsett av spørreskjemaene være ferdig tidlig i januar 2016, slik at trykking og utsending skulle begynne i midten av januar. Med tanke på at undersøkelsen skulle begynne 01.02.2016, var ikke den originale planen gjennomførbar. Av denne grunn ble planen revidert slik at trykkingen kunne begynne fra 02.01.2016. Selv med denne revisjonen var tidsskjemaet imidlertid noe stramt. For å imøtekomme dette ble trykkingen så mye som mulig organisert rundt den enkeltes skoles gjennomføringsdato. Videre ble bedriftspakker benyttet (dvs. postens raskeste alternativ). I sum mottok alle skolene spørreskjemaene i tide, men planen ga ikke rom for at feil kunne inntreffe. Senere undersøkelser burde derfor enten flytte startdatoen, eller forhandle fram enda tidligere godkjenning fra IEA sin side.

Datainnsamling

Som det ble beskrevet i de to første delkapitlene, innhentet ICCS-undersøkelsen data fra tre grupper: elever på 9. årstrinn, lærere som underviser på trinnet, samt rektor. Selv om det endelige datasettet kan sees som én enhet, var selve datainnsamlingen så forskjellig at det er mer meningsfullt å snakke om det som tre separate undersøkelser.

DATAINNSAMLING: ELEVER

Datainnsamlingen blant elever var klart den mest omfattende og komplekse av de tre datainnsamlingene. Med hensyn til omfang ble eleven stilt 303 spørsmål fordelt på to spørreskjemaer samt en kunnskapstest som omfattet 33 spørsmål. Datainnsamlingen ble gjennomført med penn og papir i klasserommet etter en tidsplan, med spesifikt manus for hva som skulle sies når, hvilke skjemaer som skulle fylles ut, samt lister over akseptable svar på spørsmål elever måtte ha til og under gjennomføringen.

Datainnsamlingen begynte på de fleste skoler om morgenen. Dette var i henhold til IEA sitt ønske om at datainnsamlingen skulle foregå fra første skoletime, og ble dokumentert av testadministrator. Selve økten begynte med at testadministrator leste opp en generell velkomsthilsen, for deretter å dele ut kunnskapstesten og penner. Alle testene var trykket opp med elevens navn på forsiden (se Trykk), slik at testadministratoren enkelt kunne dele de ut. Elevens navn ble så revet bort fra skjemaet før testen begynte. Etter at alle hadde fått testen, fulgte en opplesning med spesifikke instruksjoner og eksempler på type spørsmål som elevene skulle besvare. Denne første økten varte i nøyaktig 45 minutter. Dette ville si at elever som var ferdige før tiden, måtte vente til tiden var ute. Skolene ble derfor anbefalt å be elevene ha med en lese- eller tegnebok. Etter denne første økten hadde de fleste skolene en pause på mellom 5 og 10 minutter.

Den andre økten begynte også med opplesning av instruksjoner og utdeling av det internasjonale spørreskjemaet. Også her var elevens navn trykket på forsiden og ble revet bort etter utdeling. Denne økten var satt til å vare i cirka 40 minutter, men det ble gitt mulighet til både å kutte ned tiden eller vente til alle var ferdige. Etter denne økten ble det igjen gitt en pause på mellom fem og ti minutter. På dette tidspunktet delte testadministrator ut en pakke med Smarties sjokolade (38 gram), til hver elev. Dette ble både gjort som en takk for innsatsen, men også for å gi elevene litt energi før det siste spørreskjemaet.

Etter pausen ble det europeiske spørreskjemaet delt ut og instruksjonene til dette lest opp. Også her var skjemaene identifisert med elevens navn på forsiden og også her ble dette revet av. Denne siste økten var satt til å vare i cirka 30 minutter, med mulighet for både å forlenge eller kutte ned på tiden etter behov.

DATAINNSAMLING: LÆRERE OG SKOLELEDERE.

Som nevnt under rekruttering av skolene, var det norske utvalget samtlige lærere som underviste på 9. trinn på de utvalgte skolene. Tidligere gjennomføring av ICCS i Norge gjorde det klart at datainnsamling blant lærere er utfordrende med tanke svarprosent. Av denne grunn ble det satt av betydelig tid til å følge opp denne delen av datainnsamlingen, og ulike innfallsvinkler ble benyttet. For det første fikk alle skolene tilsendt et fysisk invitasjonsbrev. For det andre fikk alle lærerne den samme informasjonen per e-post, der skolen hadde vært villig til å dele lister med adresser. Etter de originale invitasjonene fikk lærere som ikke hadde svart påminnelser om undersøkelsen per e-post. Lærere som svarte at de ikke ønsket å delta, ble fjernet fra listen fortløpende. Samtidig ble skolekoordinatorene fortløpende informert om hvordan deres skole lå an med hensyn til datainnsamlingen fra lærerne, og ble oppfordret til selv å gi lærerne påminnelser. Som et incentiv deltok også lærerne som hadde besvart undersøkelsen i en uttrekning av 10 gavekort med verdi av 1000 kr. per stykk.

Datainnsamlingen fra rektorer skjedde på den samme måten, men her var behovet for gjentatte oppfordringer mye mindre. Alle rektorene som til slutt ikke besvarte undersøkelsen, sa eksplisitt at de ikke ønsket å delta.

Nasjonal observatør

For å dokumentere datainnsamlingen og sikre datakvaliteten i ICCS 2016 ytterligere, ble en nasjonal observatør sendt til 15 tilfeldige valgte skoler blant skolene som deltok. De 15 skolene som var plukket ut til dette formålet ble kontaktet per telefon, og informert om at de ville få besøk.

Observasjonen hadde tre faser: 1) Observatøren møtte opp én time før gjennomføring for å se hvordan spørreskjemaene ble oppbevart og hvordan de siste forberedelsene ble gjennomført, 2) observatøren satt i testlokalet og observerte gjennomføringen, og 3) etter gjennomføringen ble skolens koordinator intervjuet om hele opplevelsen samt hva skolen helhetlig syntes om å

delta i ICCS-undersøkelsen. I fase to og tre ble skalaer bestemt av IEA benyttet for å skåre ulike deler av innsamlingen.

Ved ankomst til skolene ble det vurdert at samtlige skoler hadde oppbevart spørreskjemaene trygt. Det vanligste oppbevaringsstedet var på skoleleder eller en inspektørs kontor. Videre hadde 12 av de 15 skolene gått nøye igjennom spørreskjemaene, for å se om noe manglet. På to av skolene var materialet bare overfladisk gjennomgått og på én skole var materialet ikke sett over. I det sistnevnte tilfellet hadde skolekoordinatoren fått inntrykk av at han/hun ikke skulle se hovedmaterialet før testdagen. Når spørreskjemaene ble gjennomgått av observatøren, ble videre ingen feil oppdaget. Det generelle inntrykket før gjennomføringen var at skolene tok ICCS alvorlig og var forberedt til gjennomføringen.

På de fleste skolene som ble observert, begynte testen i første time (13 av 15). På de fleste skolene var det også skolekoordinatorene som tok på seg rollen som testadministrator. Testingen begynte med at testadministrator leste opp instruksjonene til elevene. På flertallet av skolene virket det som testadministratorene opplevde opplesningen som unaturlig, for lang og/eller unødvendig. Dette kom til uttrykk i kommentarer til observatøren, både før og etter testingen, men enda tydeligere i testsituasjonen. Her var det flere testadministratører som følte behov for å unnskyldte seg for opplesningen, eller påpeke at det virket unaturlig. Utenom disse små tilleggene var opplesningen stort sett ordrett. For elevenes del virket det som høytlesningen ble opplevd som kjedelig.

Utdelingen av spørreskjemaene gikk fint, og det var tydelig at å ha elevenes navn på heftene var nødvendig for å få utdelingen til å gå effektivt. Hvor godt de stiplede hjørnene fungerte for avrivning var imidlertid blandet. På de fleste skolene som ble observert fungerte det godt, men på enkelte skoler hadde elevene problemer med å rive av lappen. Et mer fremtredende problem som oppsto i forbindelse med utdelingen, var at flere elever betvilte at svarene ville bli behandlet konfidensielt. Noe av denne usikkerheten kom trolig av at elevene ikke forsto skillet mellom konfidensialitet og anonymitet. Videre mente noen at fjerningen av lappen var ment for å lure dem. En følge av dette var at noen få elever ødela alle ID-nummere og strekkoder. Dette problemet burde imidlertid ikke overdrives, da det var få elever som utalte denne bekymringen. Videre klarte testadministrator stort sett å berolige elevene.

Tidsestimatene på de forskjellige delene av datainnsamlingen angitt fra IEA var tidvis unøyaktige. På det generelle elevspørreskjemaet virket det som

noen elever ikke ble ferdige på tiden, selv med utsettelse. Videre var tiden litt for lang på det europeiske spørreskjemaet. Noe av grunnen til dette er trolig at noen elever var for slitne og ikke orket å tenke igjennom svarene sine. Generelt virket det som flere elever syntes datasamlingen ble for lang. Utover dette fungerte prosedyrene rundt datainnsamlingen godt. Med dette menes at spørreskjemaene ble delt ut og samlet inn slik de skulle, testadministratorene registrerte det de skulle registrere, tider ble fulgt og elevspørsmål ble fulgt opp på en god og passende måte i henhold til manualen. På samtlige skoler ble lokalet hvor testen ble gjennomført, vurdert som tilfredsstillende.

Med hensyn til elevenes oppførsel under gjennomføringen var den på de fleste skole bedømt som ekstremt ordentlig og samarbeidsvillig (seks av 15) eller moderat ordentlig og samarbeidsvillig (syv av 15). På to av skolene ble elevenes oppførsel bedømt som bare delvis ordentlig og samarbeidsvillig. Ved ingen av skolene ble elevene bedømt som minimalt samarbeidsvillige. Videre var opplevelsen på de fleste skolene at testadministratoren effektivt stoppet uro i klasserommet, men med unntak av én skole.

På en fempunktsskala fra «glimrende» til «dårlig/utilfredsstillende» ble kvaliteten på datainnsamlingen vurdert som glimrende på 5 skoler, veldig god på 7 skoler, god på 2 skoler og rimelig på 1. På ingen av skolene ble datainnsamlingen bedømt som dårlig/utilfredsstillende.

Etter gjennomføringen av datainnsamlingen ble skolekoordinatorerne intervjuet. Helhetlig så det her ut som observatorens syn på datainnsamlingen stemte overens med skolekoordinatorernes syn. På elleve av skolene mente koordinatorerne selv at datainnsamlingen hadde gått veldig fint. Fire mente at den hadde vært tilfredsstillende, med bare noen mindre problemer.

Skolens generelle holdning til ICCS 2016 ble av åtte av skolekoordinatorerne sett på som positiv, mens de øvrige sju var nøytrale. Ingen av koordinatorerne opplevde at skolene var direkte negativ til ICCS. Videre opplevde samtlige av skolekoordinatorerne at samarbeidet med NOVA hadde fungert fint. På den andre siden var det flere av koordinatorerne som påpekte at høytlesningen av instruksjonene opplevdes unaturlig og lang. Videre påpekte fem av koordinatorerne at manualene til skolekoordinatorerne og testadministratorene var for lange og detaljerte. Avslutningsvis er det verdt å påpeke at samtlige 15 skolekoordinatorer svarte at de ville være villige til å ta på seg jobben som skolekoordinator ved en senere anledning.

Koding av åpne spørsmål

I ICCS 2016 var det store flertallet av spørsmål og oppgaver flervalgsoppgaver med forhåndsbestemte svarkategorier. Det var imidlertid to unntak. I spørreskjemaet til elevene ble de bedt om å skrive inn yrkestittel for begge foreldrene, samt komme med en kort beskrivelse av foreldrenes yrke. I den kognitive testen var det ni spørsmål som ba om åpne svar. I begge disse tilfellene måtte svarene kodes om til tall før videre databehandling. Begge typer koding ble utført med hjelp av programmer og veiledning fra IEA DPC, som sto for den praktiske delen av ICCS-gjennomføringen.

Til sammen ble ti forskningsassistenter ansatt for å gjøre kodearbeid på timesbasis. Fem av disse jobbet utelukkende med koding av kognitive testspørsmål, tre av dem utelukkende med yrkeskoding, i henhold til STYRK-manualen (Statistisk sentralbyrå, 2011), og to jobbet med begge typer koding. Alle assistentene som jobbet med koding av den kognitive testen var lærerstudenter som hadde eller tok samfunnsfagdidaktikk i forbindelse med utdannelsen sin. De tre som jobbet utelukkende med STYRK/ISCO koding var studenter fra andre utdanningsløp.

Kodingen av testspørsmål ble gjort på grunnlag av en skåringsmanual utviklet av IEA og oversatt av NOVA. Yrkeskodingen ble gjort på grunnlag av STYRK-2008 manualen (Statistikk Sentralbyrå 2011). Alle studentene fikk opplæring med ekte data før den faktiske kodingen begynte. Dataene til denne opplæringen kom fra de første skolene som ble ferdige med undersøkelsen. Opplæringen gikk ut på at alle studentene kodet det samme materialet, for så å sammenligne og diskutere uoverensstemmelser. I forbindelse med testkodingen nådde koderne en akseptabel samstemthet i løpet av opplæringen, mens yrkeskodingen aldri oppnådde et akseptabelt nivå. Av denne grunn ble prosedyren rundt yrkeskodingen endret slik at alle svarene ble dobbeltkodet, og alle uenigheter bedømt av en veileder. Etter gjennomføringen av koding av de kognitive spørsmålene ble også kodingen av disse svarene gjennomgått av en veileder.

Helhetlig var kodearbeidet mer utfordrende enn først tenkt, og ved senere studier vil vi anbefale å sette av betydelig tid til rekruttering og opplæring av assistenter, samt nødvendig gjennomgang av kodet materiale.

Deltakelse og datasett

På mange måter kan datasettet som kommer ut av ICCS 2016-undersøkelsen sees som tre separate datasett (ett for elever, ett for lærere og ett for skoleledere), i den forstand at de har separate svarprosenter, spredning og variabler. Fellesnevneren er selvfølgelig at både skoleledere, lærere og elever er sortert etter skole. Det er imidlertid verdt å påpeke at lærerutvalget ikke er direkte knyttet til klassene som ble utvalgt, da det ikke var et kriterium for deltakelse at lærerne underviste akkurat de klassene som var trukket ut. I alle utvalgene hadde IEA krav til svarprosent for at utvalget skulle regnes som en del av den internasjonale undersøkelsen. De nøyaktige kravene og utregningen av disse kan bli funnet i den internasjonale tekniske rapporten (Technical Report, kommende), men i utgangspunktet var kravet at den vektete svarprosenten i hvert utvalg skulle være over 85%. Vektet betyr her at hvor stor andel av totalpopulasjonen hver enkelt deltaker representerte ble medregnet (se Utvalgsvekter under)

Tabell 4 Deltakelse i ICCS 2016

Populasjon og skjema	Inviterte	Deltok	Estimert populasjon representert	Vektet deltakerprosent *
Elevdeltakelse – Totalt	6990	6271	56079	93,7%
Elevdeltakelse – Kognitiv test	6768	6239		
Elevdeltakelse – Internasjonalt spørreskjema	6768	6230		
Elevdeltakelse – Europeisk spørreskjema	6768	6237		
Lærerdeltakelse	2387	2010	12645	87,8 %
Skoleleder deltakelse	148	142	984	95,9 %

*Den vektete deltakerprosenten tar med flere forhold i betraktning (f.eks. utvalgsvekt (sampling weight), eksklusjonsstatus, og klasse/skolebytte). Av denne grunnen kan ikke deltakerprosenten enkelt regnes ut ifra antall inviterte og antall deltatt.

ELEVDELTADELSE OG ENDELIG DATA.

Tabell 4 gir en oversikt over deltakelsen i ICCS 2016. Totalt er den estimerte svarprosenten blant elevene 93,7 %, og totalt representerte disse elevene 56 079 9. klassinger i landet. Dette er godt over IEAs krav om deltakelse på 85 prosent.

Som tabellen viser varierer deltakelsen noe mellom de ulike delene av elevundersøkelsen, men det er i all hovedsak slik at det er de samme elevene som var tilstede gjennom alle delene. Den svakeste sammenhengen er mellom

den kognitive testen (den første) og det europeisk spørreskjemaet (den siste), der korrelasjonen er på $r = .988$.

Totalt inneholder det norske datasettet svar fra 6271 elever. Disse var relativt likt fordelt mellom gutter og jenter (gutter=3144, jenter=3127). Andelen elever med minoritetsbakgrunn i utvalget er 11,9% (N=714). Disse er fordelt på 6,5% (N=393) førstegenerasjon (født i utlandet og har foreldre som er født i utlandet) og 5,3% (N=321) andre generasjon (født i Norge, men har begge foreldre som er født i utlandet).

LÆRER- OG SKOLELEDERDELTADELSE ENDELIG DATA.

Som vist i tabell 3 var deltakelsen blant lærere noe svakere enn blant elevene. Her er imidlertid også IEA sine krav til svarprosent innfridd.

Totalt inneholder det norske lærerdatasettet svar fra 2010 individuelle lærere, og disse er ment å representere 12 645 lærere på 9. trinn på landsbasis. Kjønnfordelingen i datasettet viste en sterk overvekt av kvinnelige lærere (kvinner, 62,5%, N=1257, menn 37,5%, N=753). Litt over 60% oppga at de var mellom 30 og 50 år, mens gruppen under 30 år utgjorde 12,1%. Andelen over 50 år utgjorde 27,7% av lærerne. 20,5% (N=397) oppga at de underviste i samfunnsfag for 9. klassetrinn. Ytterligere 196 lærere oppga at de ikke underviste 9. klasse i samfunnsfag, men underviste i dette faget på andre trinn.

Som visst i tabell 4 var deltakelsen blant skoleledere svært høy (95,9% vektet). Det er like fullt verdt å påpeke at hver av rektorene som valgte å ikke svare, betyr én skole hvor datasettet ikke har noe informasjon om skolens administrasjon. Det endelige datasettet består dermed av svar fra 142 individuelle skoleledere og disse er ment å representere 984 skoleledere på landsbasis.

Utvalgsvekter

I ICCS-undersøkelsene får alle utvalg tildelt utvalgsvekter (sampling weights). Disse vektene har til hensikt å justere alle tallene slik at de blir mest mulig riktige for populasjonen. Det er i all hovedsak to forhold som gjøre dette viktig i ICCS-undersøkelsene. For det første gjør den stratifiserte utvelgelsen at små og perifere skoler blir overrepresenterte i utvalget. For det andre tar vektene høyde for skjevheter som kan oppstå under selve innsamlingen. Vektene i ICCS 2016 er laget slik at hver elev får tildelt en vekt som viser hvor mange andre elever i populasjonen eleven i utvalget er ment å representere. Det er disse vektene som gir grunnlag for de estimerte populasjonstallene i tabell 4.

Del III: Tilleggsinnsamling av kvalitative data

I den norske delen av ICCS 2016-undersøkelsen var det også et ønske om et kvalitativt tilleggsprosjekt som skulle utdype og komplementere de kvantitative dataene. Denne undersøkelsen hadde to hovedproblemstillinger: 1) Hva er samfunnsfaglæreres holdninger til, og perspektiver på bruken av den reviderte lærerplanen i samfunnsfag (2013) og læreplanverket helhetlig, og 2) hvordan og i hvilken grad lærere ser mulighet for diskusjon av dagsaktuelle temaer i samfunnsfagstimene, og eventuelt hvordan dette gjennomføres i praksis. Disse to tilleggsproblemstillingene skal sees i sammenheng med hovedproblemstillingene som ICCS 2016-undersøkelsen ønsket å belyse (se Bakgrunn for undersøkelsen). Det kvalitative materialet er videre ment å bidra med informasjon som gjør det mulig å undersøke spørsmål som strekker seg utover de to problemstillingene.

For å få et tilfredsstillende antall intervjuer ble det bestemt at masterstudenter skulle rekrutteres til å gjennomføre intervjuene. Rekrutteringen av disse skjedde i form av en generell utlysning av masterstipender på 15000 NOK per stykk. For å være kvalifisert til å søke måtte studenten 1) ha fullført en bachelorgrad i et relevant fagfelt, 2) ha påbegynt en Master i et relevant fagfelt, 3) ha kommet så langt i studiet at han/hun planla å begynne selve masterprosjektet senest høsten 2016, 4) ha gode evner innen kvalitativ forskning, 5) ha gode skriveferdigheter på norsk. Videre ble det stilt følgende krav til det prosjektet som studentene planla å besvare med ICCS-data: 1) Prosjektet måtte kunne fullføres inn våren 2017, 2) prosjektet måtte være relevant for den overordnede ICCS-undersøkelsen, 3) prosjektet måtte ha som intensjon å intervjuere lærere eller skoleledelse, 4) prosjektet måtte være forenlig med det overordnede kvalitative arbeidet. Til sammen mottok NOVA sju søknader og alle fikk innvilget stipend.

Selve intervjuguiden som studentene brukte ble utviklet av NOVAs forskningsgruppe i samarbeid med Emil Sætre og Jannicke Stray fra Menighetsfakultetet, samt Heidi Biseth fra Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap ved Høgskolen i Sørøst-Norge. Intervjuguiden var delvis basert på tidligere forskning (fra Sætre 2015, Stray 2011) (se vedlegg). Da studentene også skulle skrive egne masteroppgaver på datamaterialet, hadde de også

anledning til å komme med egne tilleggsspørsmål som ble lagt til slutten av den felles intervjuguiden.

Deltakerne i intervjuene ble rekruttert fra skolene som hadde deltatt på ICCS 2016-undersøkelsen. Det var for det meste masterstudentene selv som sto for rekrutteringsarbeidet, men en oppfordring ble også sendt til skolene fra NOVA. For å unngå overlapp fikk studentene utdelt lister over hvilke skoler de kunne kontakte. Disse listene tok også høyde for hvor studentene selv mente de kunne reise, noe som gjorde at utvalget ikke utelukkende kom fra Østlandet. For å gjøre disse sonene så store som mulig fikk studenten også refundert reiseutgifter opp til 1000 NOK. Imidlertid har utvalget høyere representasjon av østlandsskoler enn det generelle ICCS 2016-utvalget.

Før oppstart fikk studentene en halv dag med opplæring på NOVA. Dette innebar noe grunnleggende opplæring i kvalitativ intervjuteknikk, men hovedfokuset ble lagt på gjennomgang av intervjuguiden og generell informasjon om ICCS. Dette fokuset ble valgt da studentene selv hadde gjennomført andre metodefag. Etter opplæringen skrev studentene hver sin prosjektbeskrivelse, der de gjennomgikk metodiske forutsetninger og skrev et mindre sammendrag av den relevante litteraturen.

Totalt gjennomførte studentene 34 intervjuer (av disse var syv med rektorer og 27 med lærere). Kvaliteten på disse intervjuene var vekslende, men helhetlig var det flere gode enn mindre gode intervjuer. Den største utfordringen kom i forbindelse med å stille passende oppfølgingsspørsmål. Generelt virker det også som det var en fordel at studentene selv utdannet seg til å bli lærere/lektorer. Det var studentene selv som tok seg av transkripsjonene. Disse transkripsjonene var ordrette, og ingen spesielle tegn ble lagt til for å uttrykke ikke-verbal kommunikasjon.

Sett under ett kan intervjuene sies å ha tilstrekkelig informasjonskraft (information power) når det kommer til lærere, men utvalget er trolig noe svakere når det kommer til rektorer. Denne bedømmelsen er basert på Malterud, Siersma og Guassoras (2015) følgende kriterier om informasjonskraft: A) Målsettingen med den kvalitative tilleggsundersøkelsen er forholdsvis vid. Selv om undersøkelsen siktet seg inn mot et spesifikt fag og spesifikke dokumenter er både gruppen og dokumentene såpass varierte og komplekse at studiet i sin helhet må regnes som vid. Imidlertid er dette et langt mer snever målsetting for undersøkelsen enn om alle lærere sitt syn på læreplanverket skulle bli evaluert. B) Undersøkelsen har lav grad av spesifisitet. Det er mange

trekk ved en samfunnsfaglærers arbeid som trolig er med å forme deres opplevelse av arbeidet med læreplanverket. Trolig er alder og utdannelsesbakgrunn viktig, men holdninger og verdier spiller trolig også en stor rolle. C) Teoretisk var studiemålene bygget på tidligere arbeid, både med tanke på læreplanverket (Madsen og Biseth 2014), men også hvordan lærere forholder seg til det (Emil 2015). D) Kvaliteten på dialogen var vekslende igjennom intervjuene og varierte noe fra intervjuer til intervjuer. E) Analyseplanen for prosjektet var delvis avgjort på forhånd, men da det var et ønske om at flere forskjellige forskere, med forskjellige analyse preferanser, og forskningsspørsmål, skulle kunne jobbe med datamaterialet, var ikke dette stivt bestemt. I sum gjør disse kriteriene at et relativt stort utvalg var nødvendig. I denne sammenhengen regnes de 26 lærerintervjuene som tilfredsstillende. Utvalget av rektorer er imidlertid mindre omfattende, og er i den forstand trolig mindre egnet for noen typer analyser og konklusjoner.

Data er transkriberte av studentene og databasen er laget i en NVivo database.

Tabell 5 Oversikt over intervjuer

Intervjuer	Deltaker	Kjønn	Stilling
1	1	Kvinne	Lærer
1	2	Mann	Lærer
1	3	Mann	Lærer
1	4	Mann	Lærer
1	5	Mann	Lærer
2	6	Mann	Lærer
2	7	Kvinne	Lærer
2	8	Mann	Lærer
3	9	Kvinne	Lærer
3	10	Mann	Lærer
3	11	Kvinne	Lærer
3	12	Mann	Lærer
3	13	Kvinne	Lærer
4	14	Kvinne	Lærer
4	15	Mann	Lærer
4	16	Kvinne	Lærer
4	17	Mann	Lærer
5	18	Kvinne	Lærer
5	19	Kvinne	Lærer
5	20	Kvinne	Lærer
5	21	Mann	Lærer
5	22	Kvinne	Lærer
6	23	Mann	Lærer
6	24	Kvinne	Lærer
6	25	Mann	Lærer
6	26	Kvinne	Skoleleder
6	27	Mann	Lærer
6	28	Mann	Lærer
6	29	Mann	Skoleleder (privat skole ikke med i ICCS)
6	30	Kvinne	Lærer (privat skole ikke med i ICCS)
7	31	Mann	Skoleleder
7	32	Mann	Skoleleder
7	33	Kvinne	Skoleleder
7	34	Mann	Skoleleder

Del IV: Nasjonale spørsmål og modifiseringer

I forbindelse med datainnsamlingen i ICCS ble det gitt mulighet for at hver nasjon kunne lage inntil fem egendefinerte spørsmål til hvert av utvalgene (dvs. elever, lærere og skoleledelse). Videre var det et krav fra IEA om at disse tilleggsspørsmålene ble plassert bakerst i spørreskjemaene. For lærerne og skolelederne kom altså disse tilleggsspørsmålene mot slutten av det elektroniske spørreskjemaet, mens for elevene kom tilleggsspørsmålene i slutten av det europeiske spørreskjemaet. Utover disse tilleggsspørsmålene ble enkelte av de internasjonale spørsmålene modifisert (eksempelvis ved at en ekstra svarkategori ble lagt til).

Nasjonale spørsmål i ICCS 2016

Tabell 6 er en oversikt til Norges tilleggsspørsmål til elevene.

Elever:

- Q12 ble tatt med fordi kunnskapen om karakterer ble sett som viktige bakgrunnsvariabler, og fordi det var interesse for å se om kunnskapstesten i ICCS er korrelert med selvrapporterte karakterer. Dette spørsmålet ble også stilt i 2009, noe som gjør det mulig å sammenligne størrelsen på en eventuell korrelasjon over tid.
- Q13 og Q14 ble lagt til for å kunne undersøke om ungdom bruker internett som en politisk arena, og hva som eventuelt stopper en slik bruk.
- Q15 ble også lagt til for å kunne undersøke ungdoms eget syn på hvordan de selv kan påvirke samfunnet eller hvordan samfunnet påvirkes av noe annet (massemedia, globalisering etc.)?
- Q16 ble lagt til for å kunne indentifisere elevens verdigrunnlag. Til en viss grad sikter spørsmålet seg inn på en klassisk høyre-venstre akse i politiske standpunkter.

Tabell 6 Nasjonale tilleggsspørsmål til elevskjemaet av Europeiskmodul

Variabelnavn. Elevspørreskjema (etter EU modul)	Spørsmålstekst norsk	Spørsmålstekst engelsk
Q12	Hvilke karakterer fikk du i følgende fag, når du fikk karakterutskrift før jul? (Sett bare ett kryss på hver rad) 1, 2, 3, 4, 5, 6	What marks did you get in these subjects, when you received the grade printed out before Christmas? (Please tick only one box in each row.) 1, 2, 3, 4, 5, 6
NES312A	Norsk skriftlig hovedmål	Norwegian language and literature
NES312B	Matematikk	Maths
NES312C	Engelsk skriftlig	English language and literature
NES312D	Samfunnsfag	Social Science
NES312E	KRLE	KRLE (religious and ethics education)
Q13, NES313	Hender det at du sier hva du mener når det gjelder politiske spørsmål på offentlige sider på internett (for eksempel åpne grupper på Facebook, på Twitter eller nettavisenes kommentarfelt)? (Sett bare ett kryss på hver rad) 1 = Ja, ofte 2 = Ja, men sjelden 3 = Nei, nesten aldri 4 = Nei, aldri	Do you ever say what you mean in terms of political issues on public sites on the Internet (for example, open groups on Facebook, Twitter or online newspaper comment fields)? (Please tick only one box in each row.) 1 = Yes, often 2 = Yes, but rarely 3 = No, almost never 4 = No, never
Q14	Hvis du svarte aldri eller nesten aldri på forrige spørsmål, Hvorfor gir du ikke uttrykk for dine politiske meninger på offentlige sider på internett? (Sett bare ett kryss på hver rad) 1 = Svært enig 2 = Enig 3 = Uenig 4 = Svært uenig	If you answered never or almost never on the previous question, Why do you not express your political opinions on the public sites on the internet? (Tick one box on each row) 1 = Strongly Agree 2 = Agree 3 = Disagree 4 = Strongly Disagree
NES314A	Jeg har ikke nok kunnskap om politikk og samfunnsliv	I don't know enough about politics and social issues
NES314B	Jeg er redd for nettmobbing	I am afraid of being cyber bullied
NES314C	Jeg har ikke noe å si	I don't have anything to say
NES314D	Det kan gi et feil inntrykk av hvem jeg er	It can make a wrong expression of who I am
NES314E	Jeg vil ikke irritere folk	I don't want to annoy people
NES314F	Jeg er redd for ikke å få "likes"	I am afraid I won't get "likes"
NES314G	Jeg synes ikke man skal bruke sosiale medier til politikk	I don't think one should use social media for political discussions
Q15	Mange ungdommer har meninger om politikk og samfunnsspørsmål og ønsker å påvirke utviklingen av samfunnet. Hvor stor betydning tror du tiltakene under kan ha hvis man ønsker å påvirke samfunnsutviklingen? (Sett bare ett kryss på hver linje.) 1=Stor betydning 2= Litt betydning 3=Ingen betydning 4=Vet ikke	Many young people have opinions about politics and social issues and want to influence the development of society. How significant do you think the actions below can be if you want to influence the development of society? (Tick one box on each row) 1=Great importance 2=little importance 3= Not important 4= Do not know
NES315A	Delta aktivt i et ungdomsparti	Actively participate in a youth party

NES315B	Delta aktivt i en frivillig organisasjon	Actively participate in a voluntary organization
NES315C	Stemme ved offentlige valg	Vote in public elections
NES315D	Få oppmerksomhet i media	Get attention in the media
NES315E	Delta i politiske markeringer (folkemøter, demonstrasjonstog o.l.)	Participate in political events (rallies, demonstrations, etc.)
NES315F	Delta i ulovlige aksjoner	Participate in illegal campaigns
NES315G	Delta i politiske diskusjoner i nettavisenes kommentarfelt	Participate in political discussions in the online newspaper comment field
Q16	HVA ER VIKTIGST? Det er vanskelig for politikerne å vite hva som er viktigst å gjøre i samfunnet. Nedenfor er noen eksempler der både A og B er fornuftige, men hva er viktigst? Hva er etter din mening viktigst? A eller B? Sett bare ett kryss på hver linje	WHAT IS MOST IMPORTANT? It is difficult for politicians to know what is most important to do in society. Below are some examples where both A and B are reasonable, but what is most important? What is in your opinion most important? A or B? Tick one only box on each line
NES316A	Å sikre at bedriftene tjener mer penger. Selv når det fører til mer forurensning av naturen. ELLER. Å sikre at naturen ikke blir forurenset. Selv når dette fører til at noen selskaper tjener mindre penger.	To ensure that companies make more money. Even when it causes more contamination of nature. OR. Ensuring that nature does not become contaminated. Even when this causes some companies make less money.
NES316B	At det er total ytringsfrihet der alle har rett til å si og skrive alt, hva de mener. ELLER. At det er ytringsfrihet, men også regler om at man ikke skal diskriminere eller oppfordre til vold.	That there is total freedom of expression where everyone has the right to say and write everything they mean. OR. That there is freedom of expression, but also rules that one should not discriminate or incite violence.
NES316C	At regjeringen krever en lav skatt fra selskapene. Da får selskapene nemlig råd til å ansette flere arbeidere. ELLER At selskapene skal betale høy skatt. Da får nemlig regjeringen råd til å hjelpe de gamle og syke, som ikke er i stand til å arbeide.	The government requires a low tax from companies. This way companies can afford to hire more workers. Or. That the company should pay a high tax. This way the government can afford to help the elderly and the sick, who are unable to work.
NES316D	At regjeringen raskt og effektivt kan lage nye lover. Selv om det betyr at vanlige borgere får mindre innflytelse. ELLER. At vanlige borgere har mer innflytelse på regjeringens nye lover. Selv om det tar lengre tid å lage dem.	That the government quickly and efficiently can create new laws. Even if it means that ordinary citizens gets less influence. OR. That ordinary citizens have more influence on the government's new laws. Although it takes longer to make them.
NES316E	Å sørge for at flere mennesker lever sunt. Derfor skal det være ekstra dyrt å kjøpe sukker, fett og alkohol. Da vil folk nemlig kjøpe sunn mat istedenfor. ELLER At folk selv må bestemme om de vil leve sunt. Derfor skal ingen blande seg inn i om folk spiser sunn eller usunn mat.	To ensure that more people are living healthy. Therefore, it should be extra expensive to buy sugar, fat and alcohol. Then people will buy healthy food instead. OR. That people themselves must decide whether they want to live healthy. Therefore, no one should interfere in whether people are eating healthy or unhealthy foods.
NES316F	At staten overvåker hva folk bruker mobiltelefonen sin og internett til. Da kan man nemlig avsløre folk som er en trussel mot demokratiet. ELLER. At staten ikke overvåker hva folk bruker mobiltelefonen sin og internett til. Det er nemlig folks privatliv, og det bør ikke overvåkes i et demokrati.	That the state monitors what people are using their mobile phones and Internet for. Then one may expose people who are a threat to the democracy. OR. That the state does not monitor what people are using their mobile phones and Internet for. For it is people's privacy, and it should not be monitored in a democracy.

Tabell 7 viser modifiserte spørsmål i det internasjonale elevspørreskjemaet

- Q3. I forbindelse med dette spørsmålet ble hovedspørsmålet og alternativene endret, mens underspørsmålene (a-g) ble beholdt uendret. I det opprinnelige spørsmålet var hovedspørsmålet «Bor noen av disse personene hjemme hos dere mesteparten av tiden eller hele tiden» med svaralternativene «ja» eller «nei». Den samme endringen ble også gjennomført i Sverige og Danmark.
- Q5B. Dette spørsmålet ble lagt til som et tillegg til Q5 «Hvilket språk snakker du hjemme mesteparten av tiden?» Spørsmålet ble lagt til fordi flere elever valgte å krysse av flere alternativer på spørsmål Q5.
- Q16H. Dette spørsmålet ble lagt til for å undersøke om ungdom opplever at stemmerett for 16-åringer er et tema i klasserommet. Dette spørsmålet ble ansett som viktig, da det i øyeblikket er diskusjon om hvorvidt stemmeretten burde utvides ².
- Q23 (R, S, T og U). Disse spørsmålene ble lagt til Q23 for å få bedre innsikt i ungdommers syn på sivil ulydighet. Spørsmålene ble testet i FT (Field Trial/testundersøkelse), og ble også tatt i bruk i Tyskland og Danmark.
- Q26H. Dette spørsmålet ble lagt til som en erstatning for spørsmål om spesifikke politiske institusjoner internt i EU.
- Q35H. Dette spørsmålet ble foreslått av det tyske forskningsteamet. Det tyske forskningslaget argumenterte for at eksistensen av religiøse samfunn som ikke klart støtter retten til å forlate religionen, gjør det viktig å kartlegge denne holdningen blant unge.

² <https://www.stortinget.no/nn/Saker-og-publikasjoner/publikasjoner/Grunnlovsframlegg/2015-2016/dok12-201516-007/>

Tabell 7 Modifiserte spørsmål i internasjonalelevskjemaet

Variabelnavn.	Spørsmålstekst norsk	Spørsmålstekst engelsk
Q3	Hvor mye av tiden bor du sammen med disse personene? (Sett bare ett kryss på hver linje.) 1= Hele tiden 2= En stor del av tiden (halvparten eller mer) 3= En mindre del av tiden (under halvparten) 4=Ikke i det hele tatt	How much time do you live with these people? (Tick one box on each line.) 1 = All the time 2 = A large part of the time (half or more) 3 = A small part of time (less than half) 4 = Not at all
NS3G03BA	Mor	Mother
NS3G03BB	Annen kvinnelig foresatt (for eksempel stemor eller fostermor)	Other female guardian (for example, stepmother or foster mother)
NS3G03BC	Far	Father
NS3G03BD	Annen mannlig foresatt (for eksempel stefar eller fosterfar)	Another male guardian (for example stepfather or foster father)
NS3G03BE	Søsken (bror og søster, også stebror og stesøster)	Siblings (brothers or sisters including stepbrothers and stepsisters)
NS3G03BF	Besteforeldre	Grandparents
NS3G03BG	Andre	Others
Q5B, NS3G05B	Snakker du norsk og et annet språk like mye når du er hjemme (for eksempel norsk og engelsk) (Sett kryss i bare én boks.) 1= ja 2 =nei	Do you speak Norwegian and another language equally, when you are at home(for example, Norwegian and English) (Tick only one box.) 1= yes 2 =no
Q23	Hvor viktig er følgende handlinger for å være en god voksen samfunnsborger? (Svært viktig, Ganske viktig, Lite viktig, Ikke viktig i det hele tatt)	
NS3G23R	Å delta i en fredelig demonstrasjon som ikke er forhåndsgodkjent av politiet	Taking part in a peaceful demonstration that is not pre-approved by police
NS3E23S	Å bryte loven for å rette medias oppmerksomhet mot viktige samfunnsspørsmål	Breaking the law in order to direct the media's attention to important social issues
NS3E23T	Å delta i en ulovlig demonstrasjon mot lover som er urettferdige	Taking part in an illegal demonstration against laws that are unjust
NS3E23U	Å delta i en demonstrasjon mot brudd på menneskerettighetene, selv om du kan risikere å bli arrestert av politiet	Taking part in a demonstration against human rights violations, although you risk getting arrested by police
Q26, NS3H01	Hvor mye stoler du på hver av gruppene, institusjonene og informasjonskildene nedenfor? (Fullstendig, Ganske mye, Litt, Ikke i det hele tatt)	
NS3H01M	Den europeiske union (EU)	The European Union (EU)
Q16	Har du noen gang gjort noe av dette på skolen? (Ja, i løpet av de siste tolv månedene, Ja, men det er mer enn ett år siden, Nei, det har jeg aldri gjort)	
NS3G16H	Diskutert stemmerett blandt 16-åringer i kommunevalget	Discussed voting rights among 16 year olds in municipal elections
Q35	I hvilken grad er du enig eller uenig i følgende påstander om religion? (Svært enig, Enig, Uenig, Svært uenig)	
NS3G35H	Alle mennesker skal ha mulighet til å forlate religionen sin, hvis de ønsker det	It should be possible for all people to leave their religion, if they like to

Lærere

Tabell 8 viser tilleggsspørsmål til norske lærere.

- **Q23 og Q24.** Spørsmålene ble laget i forbindelse med endringer som er gjort i læreplanverket i samfunnsfag de siste årene. Spesielt var de større endringene i 2010 og de mindre endringene i 2013 mest relevante. Q23 sikter seg inn på å undersøke hvilke deler av læreplanverket som virkelig benyttes av samfunnsfaglærerne. Q24 sikter på å undersøke hvordan samfunnsfaglærerne forholder seg til læreplanen i samfunnsfag.
- **Q25.** Dette er et spørsmål som i utgangspunktet var med i CiVED 1999, men ble fjernet i ICCS 2009. Grunnet at det var planlagt forskning i forbindelse med batteriet, ble det beholdt i det norske spørreskjemaet som et nasjonalt spørsmål.
- **Q26.** Dette spørsmålet ble lagt til fordi lærernes erfaring med undervisning ble ansett som en viktig bakgrunnsvariabel. Dette gjelder spesielt i forbindelse med analyse av Q23 og Q24.

Tabell 8 Nasjonale tilleggsspørsmål i lærerspørreskjemaet

Variabelnavn	Norsk tekst	Engelsk oversettelse
Q23	Hvor viktige er de følgende dokumentene når du planlegger undervisningen i samfunnskunnskap? (Sett bare ett kryss på hver linje.) 1= Svært viktig, 2= Viktig, 3= Delvis uviktig, 4= Ikke viktig i det hele tatt,	How important are the following documents when planning lessons in social studies? (Please tick only one box in each row.) 1 = Very important 2 = Important 3 = Partial unimportant 4 = Not important at all
NT3G23A	Formålsdelen av læreplanen i samfunnsfag	Objectives part of curricula in social studies
NT3G23B	Den generelle delen i læreplanverket	The general part of national curriculum in social studies
NT3G23C	Prinsippene for opplæring i læreplanverket	The principles of education in the national curriculum
NT3G23D	Kompetansemålene i læreplanen i samfunnsfag	Competence aims in the curricula
NT3G23E	Formålsparagrafen i opplæringsloven	Objects clause of the Education Act
SPM.23F	Stortingsmeldinger om samfunnsfagundervisningen	Parliamentary Reports on teaching social studies
Q24	Nedenfor finner du en liste med påstander knyttet til læreplanen i samfunnsfag. I hvilken grad er du enig eller uenig i de følgende påstandene? (Sett bare ett kryss på hver linje.) 1 =Helt enig, 2= Delvis enig, 3= Delvis uenig, 4= Helt uenig	Below is a list of statements relating to the curriculum in social studies. To what extent do you agree or disagree with the following statements? (Please tick only one box in each row.) 1 = Strongly agree, 2 = Partially agree, 3 = Partially disagree, 4 = Strongly disagree
NT3G24A	Undervisningen styres av kompetansemålene	The teaching is controlled by the competence aims
NT3G24B	Kompetansemålene i samfunnsfag er for omfattende	Competence aims in the social sciences are too extensive

NT3G24C	Jeg er nøye med å komme igjennom alle kompetansemålene i læreplanen	I am careful to get through all the competence aims of the curriculum
NT3G24D	Læreplanen gir pedagogisk frihet i utformingen av demokratiundervisningen	The curriculum provides educational freedom in shaping democracy education
NT3G24E	Jeg mangler tid til å variere arbeidsmåtene i faget	I lack the time to vary the working methods in the subject
NT3G24F	Jeg har anledning til å ta opp dagsaktuelle temaer i undervisningen når det er aktuelt	I have the opportunity to take up current topics in education when it is relevant
Q25	Hva bruker du mest tid på i undervisningen i demokrati og medborgerskap? Oppgi de tre områdene som etter din mening mest undervisningstid blir brukt på, ved å krysse av i de tre aktuelle boksene.	What do you spend most time in the teaching of democracy and citizenship? Enter the three areas that in your opinion most teaching time is spent on, by checking the three appropriate boxes.
NT3G25A	Å fremme kunnskap om demokratiske, politiske og samfunnsmessige institusjoner	Promoting knowledge of social, political and civic institutions
NT3G25B	Å fremme respekt for og trygging av miljøet	Promoting respect for and safeguard of the environment
NT3G25C	Å utvikle evnen til å forsvare egne synspunkter	Promoting the capacity to defend one's own point of view
NT3G25D	Å utvikle elevenes evne og ferdigheter i konfliktløsning	Developing students' skills and competencies in conflict resolution
NT3G25E	Å fremme kunnskap om samfunnsborgeres rettigheter og plikter	Promoting knowledge of citizens' rights and responsibilities
NT3G25F	Å oppmuntre til elevdeltakelse i lokalsamfunnet	Promoting students' participation in the local community
NT3G25G	Å utvikle elevenes evne til kritisk og uavhengig tenkning	Promoting students' critical and independent thinking
NT3G25H	Å oppmuntre til elevdeltakelse på skolen	Promoting students' participation in school life
NT3G25I	Å støtte utviklingen av effektive strategier for å redusere rasisme	Supporting the development of effective strategies to reduce racism
NT3G25J	Å forberede elevene på fremtidig politisk engasjement	Preparing students for future political engagement
Q26	Hvor lenge har du jobbet som lærer (Sett kryss i bare én boks.) 1= Under 5 år 2 = 5–9 år 3=10–14 år 4= 15–19 år 5= 20 år eller mer	How long have you worked as a teacher (Please tick only one box) 1 = Under 5 years 2 = 5-9 years 3 = 10-14 years 4 = 15-19 years 5 = 20 years or more

Rektor/skoleledelse

Tabell 9 viser tilleggsspørsmål til rektor/skoleledersspørreskjemaet

- **Q22 og Q23.** I likhet med Q23 og Q24 i lærerskjemaet var hensikten med disse spørsmålene å få innsikt i hvordan læreplanverket oppfattes på skolen, samt hvordan skolen brukes som en arena for demokratiopplæring. Q22 siktet seg spesifikt inn mot skolen som arena for demokratiopplæring, mens Q23 var stilet inn mot læreplanverkets betydning for arbeidet på ledernivå.
- **Q24.** Dette spørsmålet ble lagt til for å undersøke om skoler som ønsket å delta i ICCS skilte seg fra skoler som ikke ønsket å delta. Dette er spesielt interessant på grunn av endringen i lovtolkning som skjedde mellom ICCS 2009 og ICCS 2016. Dette innebar at § 2-4 i Forskrift til opplæringsloven ble omtolket til at internasjonale undersøkelser falt under skolens testmandat, og at deltakelse dermed ikke lenger var frivillig (se **Rekruttering**).

Tabell 9 Nasjonale tilleggsspørsmål i skoleledersspørreskjemaet

Spørsmålsnummer i spørreskjema	Spørsmålstekst norsk	Spørsmålstekst engelsk
Q22	Nedenfor finner du en liste med påstander knyttet til skolens undervisning i samfunnsfag Hvor enig eller uenig er du i de følgende påstandene? (Sett bare ett kryss på hver linje.) 1=Helt enig, 2= Delvis enig, 3= Delvis uenig, 4=Helt uenig	Below is a list of statements relating to school education in social sciences How much you agree or disagree with the following statements? (Please tick only one box in each row.) 1 = Strongly agree, 2 = Partially agree, 3 = Partially disagree, 4 = Strongly disagree
NC3G22A	Ved skolen vår er en uttalt og prioritert målsetning for det pedagogiske arbeidet at undervisningen skal fremme demokrati	At our school is an explicit and priority objective of the educational work that teaching must promote democracy
NC3G22B	Det er læreplanens kompetansemål som bør være styrende for lærernes undervisning	It is the curriculum competence aims have that should govern the teaching of nursing
NC3G22C	Det er tilstrekkelig tid til å prioritere elevaktive arbeidsmåter i skolens pedagogiske arbeid	There is sufficient time to devote active pupil working methods in the school's educational work
NC3G22D	Det er tilstrekkelig tid til å prioritere elevmedvirkning i skolens pedagogiske arbeid	There is sufficient time to prioritize student participation in the school's educational work
Q23	Hvor viktige er de følgende dokumentene når du planlegger skolens strategi- og utviklingsarbeid? (Sett bare ett kryss på hver linje.) 1=Svært viktig 2=viktig 3=Delvis uviktig 4=Ikke viktig i det hele tatt	How important are the following documents when planning the school strategy and development? (Please tick only one box in each row.) 1 = Very important 2 = important 3 = Partial unimportant 4 = Not important at all
NC3G23A	Formålsparagrafen i opplæringsloven	Objects clause of the Education Act
NC3G23B	Den generelle delen i læreplanverket	The general part of national curriculum

NC3G23C	Prinsippene for opplæring i læreplanverket	The principles of education in the national curriculum
NC3G23D	Kompetansemålene i læreplanene	Competence aims in the curricula
NC3G23E	Formålsdelen av læreplanene	Objectives part of curricula
NC3G23F	Stortingsmeldinger om undervisning	Parliamentary Reports on teaching
Q24	Deltakelse i ICCS Undersøkelsen er pålagt for offentlige skoler. Hadde du ønsket at din skole skulle deltatt hvis undersøkelsen hadde vært frivillig? 1=ja, 2=nei	Participation in ICCS survey is imposed on public schools. Had you wished your school would have participated if the survey had been voluntarily? 1 = yes, 2 = no

Modifiserte spørsmål i lærerspørreskjemaet og skolelederspørreskjemaet

Tabell 10 viser modifiserte spørsmål til det internasjonale lærerspørreskjemaet og skolelederskjemaet.

- **I lærerskjemaet Q20F.** Spørsmålet ble lagt til i forbindelse med et forskningsmål knyttet til digital kompetanse og bruk av IKT i skolen.
- **I lærerskjemaet Q15.** Dette spørsmålet er modifisert fra det originale engelske spørsmålet. I original ordlyd undersøkte man med spørsmålet kun om læreren underviste i samfunnsfag, med alternativene ja eller nei.
- **I skolelederskjemaet Q7I.** Dette spørsmålet ble foreslått av Heidi Biseth fra Høgskolen i Sørøst-Norge, i forbindelse med et forskningsspørsmål om modning i skolen.

Tabell 10 Modifiserte spørsmål i lærerskjemaet og skolelederskjemaet.

Spørsmålsnummer i lærerspørreskjema	Spørsmålstekst norsk	Spørsmålstekst engelsk
Q20 (lærer)	Har du deltatt på kurs for lærere om noen av følgende emner eller ferdigheter? (Ja, under utdanning-en, før jeg begynte å jobbe, Ja, kompetanseheving på skolen, Ja, både under utdanningen og kompetanseheving på skolen, Nei)	Have you attended any teacher training courses addressing the following teaching methods and approaches? (Please tick only one box in each row.) 1 = Yes, during pre-service training 2 = Yes, during in-service training 3 = Yes, during both pre- and in-service training 4 = No
NT3G20F (lærer)	Bruk av digitale verktøy	Use of digital tools
Q15 (lærer)	Underviser du i samfunnsfag? 1 = Ja, på 9. trinn. 2 = Ja, på andre klassetrinn. 3 = Ja, på 9. trinn og på andre klassetrinn. 4 = Nei.	Do you teach a <civic and citizenship education related subject> 1 = Yes, in the 9th grade. 2 = Yes, in other grades. 3 = Yes, in the 9th grade and in other grades. 4 = No.
Q7 (skoleleder)	Blir noen av følgende tiltak mot mobbing eller nettmobbing gjennomført på skolen i løpet av inneværende skoleår? 1=Ja 2=Nei	During the current school year, are any of the following activities against <bullying> (including <cyber-bullying>) being undertaken at this school? (Please tick only one box in each row.) 1 = Yes 2 = No
NC3G07I (skoleleder)	Rutinene for å håndtere mobbesaker er kjent for alle på skolen	The procedures for dealing with cases of bullying are known to everyone at school

Nordisk samarbeid:

Det norske teamet i ICCS 2016 har hatt et tett samarbeid med det danske og svenske teamet i hele studieperioden, med to nordiske møter hvert år fra 2014 til 2017. Selv om IEAs konsortium var den overordnende koordinatoren for spørreskjema utvikling og testing fra tidligere studier, har bidrag fra deltakerlandenes forskningsgrupper gitt viktige innspill til prosessen. Det nordiske samarbeidet har til sammen bidratt med 13 forslag til nye spørsmål, flere felles kommentarer om det teoretiske rammeverket, spørreskjemaene og den internasjonale rapporten. Det nordiske samarbeidet resulterte i at følgende spørsmål ble inkludert i undersøkelsen:

- Europeisk modul:
Q8 «Hvor sannsynlig mener du det er at fremtiden din vil se ut som dette?», Q9 «Hvor enig eller uenig er du i følgende utsagn om politisk bevisst eller etisk forbruk?», Q10 «Hvis du ser bort fra hva lovene sier, hvor gammel mener du at man bør være for å ha rett til å gjøre følgende?» og delvis Q11 «Hvor enig eller uenig er du i påstandene nedenfor om Den europeiske union (EU)?».
- I tillegg har det nordiske samarbeidet resultert i noen felles nasjonale spørsmål i elev- og lærerspørreskjemaene. Tabell 11 gir en oversikt over disse spørsmålene.

Tabell 11 Oversikt om nordisk samarbeid i ICCS 2016-spørsmål

INTERNASJONALE og NORDISKE tilvalg (Spørreskjemaer)				
NUMMER	INDHOLD	DK	NO	SE
Spm. STQ 3b elevsurvey internasjonalt spørreskjema	Hvor mye av tiden bor du sammen med disse personene? Alternativer: Hele tiden, En stor del av tiden (halvparten eller mer), En mindre del av tiden (under halvparten), Ikke i det hele tatt. Spørsmålet ble endret fra «Bor noen av disse menneskene hjemme hos deg mest eller hele tiden?» med ja og nei som alternativer	Ja	Ja	Ja
Spm. STQ 15 elevsurvey internasjonalt spørreskjema	Har du noen gang vært med på aktiviteter i noen av disse organisasjonene, klubbene eller gruppene? Aktiviteter ; h) Religion, i) Speiderne	Nei	Ja	Ja
Spm STQ 35 stq	Holdninger til religion; h) å frivillig kunne forlate sin religion	Ja	Ja	Ja
Spm 23 i STQ	God voksen samfunnsborger; s) rette medias oppmerksomhet, t) ulovlig demonstrasjon, u) demonstrasjon mot brudd på menneskerettighetene			
Q 16 i StE	Hva er viktigst «Det er vanskelig for politikerne å vite hva som er viktigst å gjøre i samfunnet. Nedenfor er noen eksempler der både A og B er fornuftige, men hva er viktigst?»	Ja	Ja	Ja
Q27 i TcQ	Hvor lenge har du jobbet som lærer?	Ja	Ja	Nei

Referanseliste

- Huang, Ødegård, Hegna, Svagård, Helland og Seland, (2017). *UNGE MEDBORGERE. Demokratiforståelse, kunnskap og engasjement blant 9.-klassinger i Norge*. NOVA rapport 15/17. Oslo: NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Losito, B., Agrusti, G., Damiani, V., Schulz, W. (2017): *Young People's Perceptions of Europe in a Time of Change*. IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 European Report. Amsterdam, the Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- Madsen, J., & Biseth, H. (2014). *Må vi snakke om demokrati?: om demokratisk praksis i skolen*. Oslo: Universitetsforl.
- Malterud K, Siersma VD, Guassora AD. *Sample size in qualitative interview studies: guided by information power*. Qual Health Res. 2016;26(13):1753–1760. doi: 10.1177/1049732315617444
- Mikkelsen, R., Fjeldstad, D., & Lauglo, J. (2011). *Morgendagens samfunnsborgere. The citizens of tomorrow* (Acta Didactica 2/201). Oslo: Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, University of Oslo. Stray, J. (2011). *Demokrati på timeplanen*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Sætra, E. *Demokratisk medborgerskap i samfunnsfag. Lærerperspektiver på demokratiopplæring*. Master thesis, University of Oslo, 2015
- Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Friedman, T., (2017). *Becoming Citizens in a Changing World. IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 International Report*. Amsterdam, the Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- Schulz, W., Carstens, R., Losito, B. & Fraillon, J. (Eds.) (forthcoming). *ICCS 2016 Technical report*. Amsterdam, the Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- Statistisk sentralbyrå, mai (2011). *Standard for yrkesklassifisering (STYRK-08)*. ISBN 978-82-537-81006

Vedlegg: Intervjuguide

Intervjuguide

1. Hva innebærer ditt mandat når det gjelder demokratiopplæring?
(Hvis læreren spør om oppklaring: Med mandat mener jeg det oppdraget du som lærer prøver å oppnå.)
2. Ett spørsmål som har vært stilt tidligere i ICCS-undersøkelsen er hva demokratiundervisningen legger mest vekt på: kunnskap, formidling av demokratiske verdier, politiske deltakelse eller kritisk tenkning. Hva legger du mest vekt på i undervisningen din?
3. Med utgangspunkt i spørsmålet over, hva mener du undervisningen *bør* legge mest vekt på?
4. Hvordan forholder du deg til de ulike deler av læreplanen i ditt daglige arbeid?
5. Hvordan opplever du forholdet mellom Generell del og læreplanen i faget (eller fagene)?
6. Hvordan oppfatter du det totale omfanget av faginnhold dere skal igjennom i faget (fagene?) (Hvis læreren spør om oppklaring: Hvordan opplever du omfanget av kompetansemålene?)
7. Har du i løpet av lærerutdanningen eller senere tatt fag eller deltatt på kurs omkring demokrati og medborgerskap?
(Oppfølging hvis ja: opplevde du disse som nyttige?)
8. Bruker du dagsaktuelle saker i samfunnsfag (og KRLE) undervisningen din?
(Hvis læreren ikke kommer med dette av seg selv: kan du fortelle om sist du gjorde dette?)

*når det står (fagene) eller samfunnsfag og KRLE-undervisningen, er det fordi studentene ved MF skal intervju lærere som underviser i både samfunnsfag og KRLE.